

Bartosz Łukowiak
Uniwersytet Wrocławski
Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii
ORCID: [0000-0003-3993-2182](https://orcid.org/0000-0003-3993-2182)

Zgłoszenie wniosku o zezwolenie na dobrowolne poddanie się odpowiedzialności przez przedstawiciela ustawowego sprawcy w wieku od 17 do 18 lat

Submission of an Application for Permission to Voluntarily Submit to Liability
by the Legal Representative of the Offender aged 17-18

Streszczenie

Celem tej pracy jest przedstawienie niezgłaszanych jak dotąd wątpliwości związanych z treścią art. 142 § 3 Kodeksu karnego skarbowego, który upoważnia przedstawiciela ustawowego sprawcy w wieku od 17 do 18 lat do zgłaszania w jego imieniu wniosku o zezwolenie na dobrowolne poddanie się odpowiedzialności, jednocześnie – jak wynika z argumentów przywołanych w tekście – nie limitując kierunku korzystania z tej kompetencji wyłącznie do działania na korzyść sprawcy. Unormowanie to poddano w artykule jednoznacznej krytyce, zarówno co do jego celowości, jak również zgodności z szeregiem norm wyższego rzędu, wskazując na pokrzywdzenie przy jego pomocy zwłaszcza niepełnoletnich sprawców ubezwłasnowolnionych, a następnie wyrażono określone postulaty *de lege ferenda*.

Słowa kluczowe

wniosek o zezwolenie na dobrowolne poddanie się odpowiedzialności, dobrowolne poddanie się odpowiedzialności, postępowanie w sprawach o przestępstwa skarbowe i wykroczenia skarbowe, prawo karne skarbowe, prawa dziecka, proces karny

Abstract

The aim of this work is to present unreported doubts related to the content of Article 142, § 3 of the Penal and Fiscal Code, which authorizes the legal representative of the offender aged 17-18 to submit on his or her behalf an application for permission to voluntarily submit to liability, at the same time – as follows from the arguments cited in the text – without limiting the direction of exercising this competence only to act in favour of the offender. This regulation was subject to explicit criticism in the article, both as to its purposefulness, as well as compliance with a number of higher-order norms, indicating its unfair role, especially for juvenile incapacitated offenders, and then specific *de lege ferenda* postulates were expressed.

Keywords

application for permission to voluntarily submit to liability, voluntary submission to liability, proceedings in fiscal offenses and fiscal misdemeanour cases, fiscal penal law, children's rights, criminal proceedings

1. Wstęp

W art. 142 Kodeksu karnego skarbowego¹ uregulowano kwestię składania w postępowaniu w sprawach o przestępstwa skarbowe i wykroczenia skarbowe wniosku o zezwolenie na zastosowanie wobec sprawcy środka karnego w postaci dobrowolnego poddania się odpowiedzialności, o którym mowa w art. 17 k.k.s. Przepis ten od początku swojego obowiązywania budził w doktrynie prawa karnego skarbowego szereg wątpliwości. Dotyczyły one głównie ram czasowych, w których możliwe jest złożenie takiego wniosku², możliwości zgłaszania go w postępowaniu prowadzonym przez niefinansowy organ postępowania przygotowawczego³, a także tego, czy posłużenie się przez ustawodawcę zwrotem „sprawca” oznacza, że z instytucji tej nie mogą korzystać osoby, które dopuściły się przestępstwa skarbowego w jednej z niesprawczych form współdziałania przestępnego (tj. w formie podżegania albo pomocnictwa)⁴. Z kolei za sprawą wejścia w życie ustawy z dnia 28 lipca 2005 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny skarbowy oraz niektórych innych ustaw⁵ w piśmiennictwie skupiono się w przeważającej mierze na zakresie odesłania zawartego w nowododanym w obrębie tej jednostki redakcyjnej § 5, zgodnie z którym do sprawcy składającego wniosek o zezwolenie na dobrowolne poddanie się odpowiedzialności należy stosować odpowiednio przepisy o podejrzanym⁶.

Tym samym niejako na marginesie głównych rozważań komentatorów pozostawiono problematykę związaną z treścią art. 142 § 3 k.k.s., zgodnie z którym jeżeli sprawcą deliktu skarbowego jest osoba mająca więcej niż 17, a mniej niż 18 lat, to wniosek o zgodę na zastosowanie wskazanego środka karnego może zgłosić w jego imieniu

¹ Ustawa z dnia 10 września 1999 r. – Kodeks karny skarbowy (Dz. U. z 2018 r., poz. 1958 ze zm.), dalej: k.k.s.

² Część autorów uważa bowiem, że wniosek o orzeczenie tego środka może skutecznie zgłosić nawet osoba niebędąca jeszcze podejrzanym (zob. Z. Gostyński, *Komentarz do Kodeksu karnego skarbowego. Tytuł II. Postępowania w sprawach o przestępstwa skarbowe i wykroczenia skarbowe. Tytuł III. Postępowanie wykonawcze*, Warszawa 2000, s. 209-211; F. Prusak, *Kodeks karny skarbowy. Komentarz. Tom II. Komentarz do art. 54–191 k.k.s.*, Kraków 2006, s. 1059-1060; D. Świecki, *Dobrowolne poddanie się odpowiedzialności w kodeksie karnym skarbowym*, „Przegląd Sądowy” 2001, nr 3, s. 84). Zdaniem J. Zagrodnika „Skoro do sprawcy, który złożył wniosek o zezwolenie na dobrowolne poddanie się odpowiedzialności, stosuje się odpowiednio przepisy o podejrzanym, to znaczy, że nie musi nim być” (J. Zagrodnik, [w:] L. Wilk, J. Zagrodnik, *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, wyd. 4, Warszawa 2018, s. 913); odmiennie T. Grzegorzczak, który przyjął, że wniosek ten może być złożony dopiero od momentu przedstawienia sprawcy zarzutów. Jak bowiem wskazał, „[...] byłoby dziwne, gdyby akt procesowy zastępujący akt oskarżenia wnoszono przeciw osobie, której nie przedstawiono żadnego zarzutu, tylko dlatego, że chce ona poddać się odpowiedzialności karnej (za co?)” (T. Grzegorzczak, *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, wyd. 4, Warszawa 2009, s. 593).

³ Zob. A. Skowron, *Kontrowersje wokół regulacji postępowania w sprawach o wykroczenia skarbowe*, „Prokuratura i Prawo” 2000, nr 12, s. 69-70; D. Świecki, *op. cit.*, s. 87-88.

⁴ Szerzej Z. Gostyński, *op. cit.*, s. 210.

⁵ Dz. U. Nr 178, poz. 1479.

⁶ Zob. Z. Gostyński, *op. cit.*, s. 210-212; T. Grzegorzczak, *Kodeks...*, s. 474.

przedstawiciel ustawowy. Zapewne wynika to z faktu, że przepis ten uznawany jest za niebudzący wątpliwości (tzn. niepowodujący jakichkolwiek problemów interpretacyjnych, na co może wskazywać chociażby brak zainteresowania tym unormowaniem ze strony judykatury), a przy tym za rozwiązanie jednoznacznie słuszne⁷ i mające na celu wzmocnienie gwarancji przysługujących w procesie karnym osobom najmłodszym. Celem tej pracy jest właśnie próba udzielenia, głównie w oparciu o analizę formalno-dogmatyczną, odpowiedzi na pytanie o normatywną zawartość (treść) art. 142 § 3 k.k.s., jak również w przedmiocie zgodności wyinterpretowanej z niego normy z normami wyższego rzędu. Szczególna uwaga zostanie poświęcona porównaniu sytuacji prawnej ubezwłasnowolnionych sprawców w wieku od 17 do 18 lat z sytuacją ubezwłasnowolnionych sprawców dorosłych, tj. mających co najmniej 18 lat.

2. Terminologia

W doktrynie prawa karnego istnieją dość poważne rozbieżności w zakresie rozróżnienia pojęć takich jak „małoletni”, „nieletni” czy „niepełnoletni”. Niektóre z nich zostały wprawdzie wyraźnie zdefiniowane w tekście ustawy, jednakże zakres zastosowania tych definicji jest zwykle ograniczony do zasięgu konkretnej ustawy i nie ma wpływu na interpretację danego zwrotu na gruncie odrębnych aktów prawnych⁸. Jak dotąd nie wypracowano w literaturze powszechnie akceptowanego określenia, które odnosiłoby się wyłącznie do osób w wieku od 17 do 18 lat. Z pewnością nie chodzi tu o osoby niepełnoletnie czy też małoletnie, albowiem za takie należy uznawać również osoby poniżej 17. roku życia⁹ (w odniesieniu do niepełnoletnich wynika to z art. 10 § 1 Kodeksu cywilnego¹⁰, zaś w odniesieniu do małoletnich z art. 15 k.c., jak również z przepisów Kodeksu karnego¹¹, w których mowa jest o „małoletnim poniżej lat 15”¹²). Nie chodzi też o osoby młodociane, do której to grupy należą również osoby mające więcej aniżeli 18 lat (*arg. ex art. 53 § 19 k.k.s.*). Rozstrzygnięcie tego problemu terminologicznego nie ma jednak większego znaczenia dla prezentowanych w tekście rozważań, w związku z czym – świadomie uchylając się od

⁷ Tak m.in. I. Zgoliński, który taki zapis uważa wręcz za konieczny (I. Zgoliński, *Dobrowolne poddanie się odpowiedzialności w prawie karnym skarbowym*, Warszawa 2011, s. 135).

⁸ Por. np. definicję zawartą w art. 1 § 2 pkt 1 ustawy z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz. U. z 2018 r., poz. 969), zgodnie z którą za nieletniego należy na gruncie tego postępowania uważać nawet niektórych 20-latków; zob. również postanowienie SN z dnia 28 listopada 1989 r., V KZP 22/89, OSNKW 1990, Nr 1, poz. 6 z aprobowaną glosą Z. Sienkiewicz, „Przegląd Sądowy” 1992, nr 2, s. 116 i n.

⁹ Tak jednak I. Zgoliński, *Dobrowolne...*, s. 135: „[...] osoba małoletnia, a więc taka, która ukończyła 17 lat, lecz nie ukończyła 18 lat”.

¹⁰ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (Dz. U. z 2019 r., poz. 1145), dalej: k.c.

¹¹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. 2018 r., poz. 1600 ze zm.), dalej: k.k.

¹² Por. art. 197 § 3 pkt 2 k.k., art. 200 k.k., art. 200a k.k., art. 210 § 1 k.k. oraz art. 211 k.k.

jego rozwiązania – w toku dalszych wywodów osoby w wieku od 17 do 18 lat (i tylko takie) nazywane będą umownie młodocianymi.

Problemów takich nie ma z ustaleniem normatywnej zawartości zwrotu „przedstawiciel ustawowy”. Pojęcie to zostało w sposób niebudzący wątpliwości wyjaśnione w przepisach prawa cywilnego (w tym zwłaszcza prawa rodzinnego¹³), zgodnie z którymi przedstawicielem ustawowym młodocianego może być jego rodzic, opiekun lub kurator. Warto zauważyć, że w art. 142 § 3 k.k.s. pominięto osobę, pod której pieczę młodociany pozostaje¹⁴, tradycyjnie wskazywaną w przepisach Kodeksu postępowania karnego¹⁵ obok przedstawiciela ustawowego¹⁶. Jedynie na marginesie należy wskazać, że instytucja przedstawicielstwa ustawowego nie dotyczy wszystkich młodocianych, albowiem zgodnie z art. 10 § 2 k.c. w zw. z art. 10 § 1 zd. 2 k.r.o. małoletnia kobieta może w określonych sytuacjach uzyskać pełnoletność już w wieku 16 lat¹⁷. Osoba taka, jeżeli oczywiście ukończy 17. rok życia, co do zasady będzie występować w postępowaniu w sprawie o przestępstwo lub wykroczenie skarbowe bez pomocy przedstawiciela ustawowego, w związku z czym większość z uwag zawartych w tej pracy odnosić się będzie jedynie do niepełnoletnich młodocianych.

3. Uwagi *de lege lata*

Przechodząc do analizy dogmatycznej przywołanego wcześniej przepisu, należy przyjąć, że zgodnie z jego treścią przedstawiciel ustawowy młodocianego nie musi używać od tego ostatniego zgody na wystąpienie z przedmiotowym wnioskiem. Tym samym może to uczynić również wbrew jego woli. W przytłaczającej większości spraw przydanie przedstawicielowi tak szerokich kompetencji do kształtowania sytuacji prawnej swojego pupila nie powinno prowadzić do pokrzywdzenia interesów sprawcy. Z uwagi na relacje łączące oba podmioty (w przeważającej mierze mające charakter rodzinny, albowiem to właśnie rodzice pełnią zwykle funkcję przedstawicieli ustawowych osób młodocianych) decyzja o złożeniu wniosku o zezwolenie na dobrowolne poddanie się odpowiedzialności i tak będzie uzgodniona ze sprawcą. Mimo to nie można wykluczyć, że w niektórych przypadkach uprawnienie z art. 142 § 3 k.k.s. może zostać wyko-

¹³ Zob. np. art. 98 ustawy z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz. U. z 2017 r., poz. 682, z 2018 r., poz. 950 oraz z 2019 r., poz. 303 i 1146), dalej: k.r.o.

¹⁴ Trafnie zwrócił na to uwagę T. Grzegorzczak, *Kodeks...*, s. 593.

¹⁵ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. z 2018 r., poz. 1987 ze zm.), dalej: k.p.k.

¹⁶ Zob. art. 51 § 2 k.p.k., art. 76 k.p.k. oraz art. 253 § 3 k.p.k.

¹⁷ Wydaje się, że nie dostrzega tego A.R. Światłowski, którego zdaniem sprawca młodociany w każdym przypadku musi mieć ograniczoną zdolność do czynności prawnych (A.R. Światłowski, [w:] G. Bogdan et al., *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, Gdańsk 2007, s. 756).

rzystane w sposób niezgodny z interesem młodocianego (np. z uwagi na niską świadomość prawną składającego wniosek czy wreszcie skonfliktowanie tych podmiotów). Rozwiązanie to budzi wątpliwości natury konstytucyjnej. Chodzi tu zwłaszcza o zgodność takiego unormowania z art. 42 ust. 2 zd. 1 Konstytucji RP¹⁸, zgodnie z którym prawo do obrony przysługuje *verba legis* „każdemu, przeciwko komu prowadzone jest postępowania karne”, a zatem również osobie niepełnoletniej, jeżeli ustawa przewiduje ponoszenie przez nią odpowiedzialności karnej (w tym odpowiedzialności za przestępstwa i wykroczenia skarbowe¹⁹).

Argumentem na rzecz słuszności tego unormowania nie może być fakt, że osoba w tak młodym wieku mogłaby „nie poradzić sobie” z samodzielną oceną celowości złożenia wniosku o zgodę na zastosowanie wobec niego takiego środka karnego, poprzedzoną analizą potencjalnych zysków i strat w przypadku rozpoznania sprawy w postępowaniu zwyczajnym. Wewnętrznie niespójne byłoby bowiem przyjmowanie przez ustawodawcę, że z jednej strony młodociany jest na tyle dojrzały, by móc ponosić odpowiedzialność karną za popełnione przez siebie przestępstwa i wykroczenia skarbowe, a jednocześnie na tyle niedojrzały, by nie móc decydować o dobrowolnym poddaniu się odpowiedzialności karnej²⁰. Warto zauważyć, że przedstawiciel ustawowy (np. rodzic) nie musi i w większości przypadków nie jest świadkiem przestępnego zachowania swojego pupila, w związku z czym – w przeciwieństwie do młodocianego – nie jest w stanie przewidzieć, jak może się potoczyć ewentualne postępowanie dowodowe, którego wyniki mogą wszak równie dobrze świadczyć o braku winy oskarżonego. Nawet zatem wniosek złożony w najlepszej wierze wbrew woli sprawcy może w realiach konkretnej sprawy okazać się czynnością procesową dokonaną na jego niekorzyść. Tezę o odpowiednim stopniu dojrzałości młodocianego *prima facie* mógłby podważać fakt, że ze względu na swój wiek osoba taka i tak będzie musiała korzystać w procesie z pomocy obrońcy (art. 79 § 1 pkt 1 k.p.k. w zw. z art. 71 § 3 k.p.k. w zw. z art. 142 § 5 k.k.s.). Tyle tylko, że rola obrońcy w procesie karnym różni się w sposób zasadniczy od roli przedstawiciela ustawowego. Zadaniem obrońcy jest *nomen omen* obrona, podczas gdy funkcja procesowa przedstawiciela ustawowego sprowadza się do sprawowania opieki i reprezentacji mocodawcy w zdecydowanie szerszym aniżeli obrońca zakresie²¹. Wynika

¹⁸ Ustawa z dnia 2 kwietnia 1997 r. – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. Nr 78, poz. 483, z 2001 r. Nr 28, poz. 319, z 2006 r. Nr 200, poz. 1471 oraz z 2009 r. Nr 114, poz. 946).

¹⁹ Zob. wyrok TK z dnia 9 lipca 2002 r., P 4/01, OTK-A 2002, Nr 4, poz. 52.

²⁰ Podobnie P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, [w:] P. Hofmański (red.), *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz do artykułów 1–296*, wyd. 4, Warszawa 2011, s. 518.

²¹ Z punktu widzenia logiki formalnej pomiędzy zadaniami obu podmiotów zachodzi stosunek krzyżowania, a nie nadrzędności, ponieważ przepisy postępowania przewidują również czynności procesowe, które mogą być dokonane przez obrońcę, ale już nie przez przedstawiciela ustawowego (np. sporządzenie i wniesienie kasacji; zob. art. 526 § 2 k.p.k. w zw. z art. 113 § 1 k.k.s.).

to choćby z porównania brzmienia art. 86 § 1 k.p.k., zgodnie z którym obrońca może przedsięwziąć czynności procesowe jedynie na korzyść swojego klienta, z brzmieniem art. 142 § 3 k.k.s., w którym ograniczenia takiego bynajmniej nie przewidziano.

Zasygnalizowaną różnicę można oczywiście próbować zniwelować za pomocą stosownych zabiegów interpretacyjnych opartych na dyrektywach wykładni systemowej i funkcjonalnej. Być może ich zastosowanie pozwoliłoby uznać, że również podmiot, o którym mowa w art. 142 § 3 k.k.s., nie może podejmować czynności wskazanej w tym przepisie na niekorzyść młodocianego. Próby takie musiałyby się jednak zakończyć niepowodzeniem bądź osiągnięciem rezultatu *contra legem*. Wynika to z faktu, że opisywana regulacja uznawana jest dość powszechnie za *lex specialis* względem art. 76 k.p.k., zgodnie z którym przedstawiciel ustawowy nieletniego lub ubezwłasnowolnionego może podejmować na jego korzyść wszelkie czynności procesowe, w związku z czym ze swej istoty nie wyłącza jego zastosowania w zakresie nieobjętym unormowaniem o charakterze szczególnym²².

Za nieletniego w rozumieniu art. 76 k.p.k. rozumie się – niekiedy przy błędnym (o czym była mowa już wcześniej) odwoływaniu się w tym zakresie do przepisów o postępowaniu w sprawach nieletnich²³ – osobę, która w chwili czynu była w wieku od 13 do 17 lat, mogącą ponosić odpowiedzialność karną wyłącznie za popełnienie przestępstw powszechnych enumeratywnie wskazanych w art. 10 § 2 k.k.²⁴ Przepis ten, w zakresie, w jakim dotyczy nieletniego, nie będzie miał więc zastosowania w postępowaniu w sprawach o przestępstwa i wykroczenia skarbowe. Sytuacja przedstawia się zgoła odmiennie w odniesieniu do osoby ubezwłasnowolnionej, która po ukończeniu 17. roku życia jak najbardziej może odpowiadać za popełnienie przestępstwa lub wykroczenia skarbowego. W tym więc zakresie wskazany przepis procedury karnej – gdyby nie fakt obowiązywania art. 142 § 3 k.p.k. – mógłby znaleźć, a w odniesieniu do sprawców mających co najmniej 18 lat (z mocy odesłania zawartego w art. 142 § 5 k.k.s.) faktycznie znajdzie zastosowanie w postępowaniu w przedmiocie udzielenia zezwolenia na dobrowolne poddanie się odpowiedzialności²⁵. Próba uzupełnienia wysłowionej w art. 142 § 3 k.k.s.

²² Tak T. Grzegorzczak, *Kodeks...*, s. 475; I. Zgoliński, [w:] *idem* (red.), *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, Warszawa 2017, s. 880; J. Zagrodnik, *op. cit.*, s. 919; odmienny pogląd, zgodnie z którym pomiędzy przywołanymi przepisami nie zachodzi relacja specjalności, wyraził T. Razowski, *Formalna i merytoryczna kontrola oskarżenia w polskim procesie karnym*, Kraków 2005, s. 254; *idem*, [w:] P. Kardas, G. Łabuda, T. Razowski, *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, wyd. 3, Warszawa 2017, s. 1245.

²³ Tak W. Posnow, [w:] J. Skorupka (red.), *Kodeks postępowania karnego*, wyd. 3, Warszawa 2018, s. 233.

²⁴ K.T. Boratyńska, [w:] A. Sakowicz (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, wyd. 6, Warszawa 2015, s. 204.

²⁵ Jak się wydaje odmiennie P. Hofmański, E. Sadzik i K. Zgryzek, którzy zastosowanie tego przepisu w postępowaniu w sprawach o przestępstwa skarbowe i wykroczenia skarbowe ograniczyli wyłącznie do osoby pociągniętej do odpowiedzialności posiłkowej (P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *op. cit.*, s. 521); tak również W. Posnow, [w:] J. Skorupka (red.), *Kodeks...*, s. 234.

normy o obowiązek działania wyłącznie na korzyść ubezwłasnowolnionego młodocianego prowadziłyby do sytuacji, w której unormowanie to obejmowałoby dokładnie ten sam krąg zdarzeń, co wspomniany fragment art. 76 k.p.k. Zgodnie z regułą kolizyjną *lex specialis derogat legi generali* w zakresie swego zastosowania przepis szczególny wyłącza działanie przepisu ogólnego. W opisywanej sytuacji, z uwagi na identyczność obu norm w odniesieniu do młodocianych ubezwłasnowolnionych, trzeba by przyjmować, że art. 142 § 3 k.k.s. najpierw wyłącza działanie normy zakodowanej w art. 76 k.p.k., a następnie w jej miejsce nakazuje stosować normę o identycznej treści. Rozwiązanie takie w sposób oczywisty naruszałoby wypracowany w prawoznawstwie model reguł kolizyjnych, w związku z czym *de lege lata* należy przyjąć, że przedstawiciel ustawowy składający wniosek o zezwolenie na dobrowolne poddanie się odpowiedzialności w postępowaniu w sprawach o przestępstwa i wykroczenia skarbowe nie jest związany kierunkiem działania wyłącznie na korzyść swojego pupila.

Ustalenie treści art. 142 § 3 k.k.s. w sposób zgodny z powszechnie przyjmowanymi dyrektywami wykładni bynajmniej nie wyczerpuje problematyki związanej z funkcjonowaniem analizowanego przepisu, ponieważ rezultat osiągnięty w wyniku zastosowania takiej wykładni prowadzi z kolei do rozwiązań budzących poważne wątpliwości konstytucyjne. W praktyce stosowania prawa może bowiem dochodzić do kuriozalnych sytuacji, w których przedstawiciel ustawowy ubezwłasnowolnionego częściowo 18-latka – działający w trybie art. 76 k.p.k. w zw. z art. 142 § 5 k.k.s. – mógłby zgłaszać wniosek o zezwolenie na dobrowolne poddanie się odpowiedzialności wyłącznie na korzyść sprawcy, podczas gdy w tożsamym układzie procesowych przedstawiciel ustawowy 17-latka (choćby nawet młodszego od poprzednio opisanego sprawcy zaledwie o kilka tygodni czy nawet dni) mógłby zgłaszać taki wniosek zarówno na korzyść, jak i na niekorzyść sprawcy.

Jak wskazano już wcześniej, konstytucyjne prawo do obrony przysługuje każdemu, a zatem również osobom młodocianym. Choć zasadniczo jest ono związane z występowaniem w procesie karnym w charakterze oskarżonego czy podejrzanego, to jednak w literaturze przedmiotu przyjmuje się, że w postępowaniu w przedmiocie udzielenia zezwolenia na dobrowolne poddanie się odpowiedzialności – z mocy odesłania zawartego w art. 142 § 5 k.k.s. – przysługuje ono również sprawcy²⁶. Na prawo to – w jego aspekcie materialnym – składa się m.in. uprawnienie do przeciwstawienia się tezie oskarżenia oraz wszystkim innym uciążliwościom procesowym, które wyraża się w możliwości podejmowania wszelkich czynności procesowych w celu ochrony interesów danego uczestnika w procesie²⁷. Należy zatem przyjąć, że młodociany sprawca (w znaczeniu

²⁶ Tak trafnie T. Razowski, [w:] P. Kardas, G. Łabuda, T. Razowski, *Kodeks...*, s. 1249.

²⁷ J. Skorupka, [w:] *idem* (red.), *Proces karny*, wyd. 2, Warszawa 2018, s. 213; W. Posnow, [w:] Z. Świada (red.), *Postępowanie karne. Część ogólna*, Warszawa 2008, s. 197.

nadany temu pojęciu w rozdziale 16 k.k.s.), niebędący sprawcą w rozumieniu prawa materialnego (tzw. faktycznym sprawcą), powinien dysponować możliwością wykazania swojej niewinności i dostarczenia środków dowodowych działających na jego korzyść bez względu na ocenę szans na powodzenie takiej akcji procesowej dokonanej przez jego opiekuna prawnego. Tym bardziej, że ten ostatni przez sam fakt sprawowania funkcji przedstawiciela ustawowego nie dysponuje przecież jakimikolwiek umiejętnościami, które czyniłyby z niego osobę – bardziej aniżeli podmiot, za który działa – szczególnie kompetentną do dokonania takiej kalkulacji. Co więcej, nawet obrońca, który bezsprzecznie posiada takie umiejętności, jak również należyte doświadczenie, może podejmować za swojego klienta jedynie czynności działające na jego korzyść, zaś wszelkie inne czynności uznaje się za bezskuteczne²⁸ lub wręcz niedopuszczalne²⁹. Istnieje wreszcie szereg sytuacji, w których jedynie mocodawca jest w stanie prawidłowo ocenić, czy dokonanie konkretnej czynności leży czy też nie leży w jego interesie, w związku z czym nie może go w tym zastąpić obrońca. Chodzi tu np. o możliwość zainicjowania lub wyrażenia zgody na zawarcie jednego z porozumień procesowych³⁰. Jednym z takich porozumień jest właśnie dobrowolne poddanie się odpowiedzialności³¹, a mimo to ustawodawca zdecydował się upoważnić do podejmowania decyzji o jego zainicjowaniu również przedstawiciela ustawowego.

Ustawa dopuszcza możliwość cofnięcia wniosku o zastosowanie omawianego środka karnego (*arg. a contrario ex art. 144 § 1 k.k.s.*), co – przynajmniej na pozór – mogłoby czynić niniejsze rozważania jałowymi i w zasadzie pozbawionymi głębszego sensu, skoro młodociany sprawca może przecież cofnąć wniosek złożony przez swojego przedstawiciela ustawowego. Warto jednak zaakcentować, że zgodnie z art. 144 § 3 k.k.s. złożenie takiego wniosku powoduje, że w przypadku jego cofnięcia uiszczone przez sprawcę kwoty, o których mowa w art. 143 k.k.s., zatrzymuje się do czasu zakończenia postępowania jako zabezpieczenie grożących mu kar i innych środków reakcji karnej oraz kosztów postępowania, w związku z czym nawet cofnięty wniosek tego typu może wywoływać dla młodocianego sprawcy niekorzystne konsekwencje. Z mocy przepisów szczególnych ten sam skutek procesowy wiąże się z sytuacją, w której wniosek wprawdzie nie został nigdy cofnięty, jednakże finansowy organ postępowania przygotowawczego lub organ nad nim nadrzędny odmówili jego uwzględnienia (art. 147 zd. 2 k.k.s.), ewentualnie na

²⁸ T. Grzegorzczak, [w:] T. Grzegorzczak, J. Tylman, *Polskie postępowanie karne*, wyd. 7, Warszawa 2009, s. 344. Autor ten przedstawia również przegląd koncepcji zgłaszanych w doktrynie prawa karnego procesowego dotyczących kryteriów oceny czynności obrończych za podjęte na niekorzyść oskarżonego.

²⁹ K. Marszał, *Proces karny. Zagadnienia ogólne*, Katowice 2008, s. 223.

³⁰ Zob. wyrok SN z dnia 20 kwietnia 2011 r., IV KK 13/11, LEX nr 794509; K. Kremens, [w:] J. Skorupka (red.), *Proces...*, s. 323.

³¹ S. Steinborn, *Formalne porozumienia karnoprosesowe w świetle konstytucyjnej zasady równości*, „Prokuratura i Prawo” 2004, nr 2, s. 25.

dalszym etapie postępowania to sąd uznał, że nie zachodzą podstawy do skorzystania z komentowanej instytucji (art. 148 § 6 zd. 2 k.k.s.). Co prawda zabezpieczenie co do zasady nie wiąże się z utratą przez sprawcę przysługującego mu w odniesieniu do poszczególnych rzeczy prawa własności³², jednakże w przeróżny sposób ogranicza mu możliwość korzystania z prawa do ich posiadania, używania oraz rozporządzania nimi, które to uprawnienia składają się na treść prawa własności³³, chronionego – również w odniesieniu do osób ubezwłasnowolnionych³⁴ – na podstawie art. 64 Konstytucji RP.

Oceny tej nie zmienia fakt, że ustawodawca w wielu miejscach niejako łagodzi dolegliwość związaną z wydaniem wyroku o zezwoleniu na dobrowolne poddanie się odpowiedzialności. Świadczy o tym choćby fakt, że nie podlega on wpisowi do Krajowego Rejestru Karnego (art. 18 § 2 k.k.s.), orzeczenie w ramach tego środka obowiązku uiszczenia określonej kwoty tytułem kary grzywny nie stanowi przesłanki recydywy skarbowej (art. 18 § 3 k.k.s.), a sąd orzeka w tym przedmiocie na posiedzeniu niejawnym (*arg. a contrario ex art. 95b § 2 k.p.k. w zw. z art. 113 § 1 k.k.s. w zw. z art. 148 § 1 k.k.s.*). Pomimo tych niewątpliwych „ustępstw” ze strony ustawodawcy, zastosowanie tego środka karnego wbrew woli sprawcy i tak wiąże się dla niego z szeregiem negatywnych konsekwencji. Pomijając kwestię emocjonalnej krzywdy wynikającej z konieczności znoszenia faktu, że w świetle prawa jest się przestępcą (ewentualnie sprawcą wykroczenia), warto zauważyć, iż wyrok o zezwoleniu na dobrowolne poddanie się odpowiedzialności, pomimo jego niejawnego ogłoszenia, jest następnie udostępniany poprzez złożenie odpisu tego orzeczenia w sekretariacie sądu na okres 7 dni (art. 418a k.p.k. w zw. z art. 113 § 1 k.k.s.). Oznacza to, że pomimo jego niewpisywania do Krajowego Rejestru Karnego, przynajmniej potencjalnie może dojść do upublicznienia (np. wśród społeczności lokalnej) faktu uznania młodocianego za winnego zarzuconego mu deliktu skarbowego, co często – zwłaszcza w przypadku mniejszych miejscowości – niesie ze sobą większą dolegliwość aniżeli sama sankcja karna.

Jedynie na marginesie warto zauważyć, że okoliczność niejawnego wyrokowania na posiedzeniu w przedmiocie wniosku o zezwolenie na dobrowolne poddanie się odpowiedzialności sama w sobie budzi wątpliwości w zakresie jej zgodności z normami wyższego rzędu. Z art. 45 ust. 2 zd. 2 Konstytucji RP nie wynika bowiem, aby ustrojodawca

³² Zob. jednak art. 232 § 1 w zw. z art. 292 § 3 k.p.k. w zw. z art. 113 § 1 k.k.s., który w ramach wykonania postanowienia o zabezpieczeniu majątkowym przewiduje również możliwość sprzedaży (a zatem zbycia) niektórych przedmiotów stanowiących własność oskarżonego.

³³ Szerzej E. Gniewek, *Prawo rzeczowe*, Warszawa 1997, s. 55.

³⁴ Osoby takie, pomimo ograniczenia ich zdolności do czynności prawnych (częściowego albo całkowitego, w zależności od rodzaju ubezwłasnowolnienia), korzystają każdorazowo z „pełnej” zdolności prawnej, tj. zdolności do bycia podmiotem praw i obowiązków o charakterze cywilnoprawnym, w tym również prawa własności. W odniesieniu do niektórych przedmiotów majątkowych osoby ubezwłasnowolnione częściowo korzystają również z pełnej zdolności do czynności prawnych; zob. art. 20-22 k.c.

upoważnił ustawodawcę zwykłego do wprowadzania wyjątków od zasady publicznego ogłaszania wyroków³⁵. Jak bowiem trafnie przyjmuje się w piśmiennictwie karnoprocesowym, mimo że wykładnia systemowa wskazanego przepisu, z uwagi na jego bezpośrednie sąsiedztwo (tj. zdanie pierwsze, regulujące kwestię jawności rozprawy), mogłaby sugerować, że dotyczy on wyłącznie wyroków wydanych na rozprawie, to jednak względy celowościowe przemawiają za jego rozszerzającą wykładnią, zgodnie z którą regulacja ta odnosi się również do wyrokowania na posiedzeniu³⁶.

Problemu nie rozwiązuje również to, że jedną z przesłanek uwzględnienia omawianego wniosku jest występujący po stronie składu orzekającego brak wątpliwości w zakresie winy oraz okoliczności popełnienia przestępstwa lub wykroczenia skarbowego. Należy zauważyć, że okoliczność ta nie warunkuje samego złożenia wniosku, co – jak już była o tym mowa – nawet w przypadku jego cofnięcia skutkuje zajęciem określonego mienia sprawcy. Warto również pamiętać o nie tak rzadkich przypadkach, w których pomimo pierwotnego przyjęcia przez sąd, że sprawstwo i wina konkretnego oskarżonego nie budzą wątpliwości (co zgodnie z zasadą domniemania niewinności jest przecież warunkiem wydania każdego wyroku skazującego³⁷), na późniejszym etapie procesu rzeczywistym sprawcą danego czynu okazywała się zupełnie inna osoba.

W doktrynie prawa karnego skarbowego przyjmuje się, że wniosek o zezwolenie na dobrowolne poddanie się odpowiedzialności jest czynnością procesową stanowiącą oświadczenie woli sprawcy, które samo w sobie nie jest dowodem i nie oznacza przyznania się do winy³⁸. Tym samym zarówno organy postępowania przygotowawczego, jak i sądy powinny oceniać zgromadzony w sprawie materiał dowodowy wyłącznie w kontekście wyjaśnień oskarżonego, nie zaś przez pryzmat złożonego przezeń wcześniej wniosku o zezwolenie na dobrowolne poddanie się odpowiedzialności, i na tej podstawie ustalać, czy zostały spełnione warunki z art. 17 § 1 k.k.s. dotyczące jasności co do winy

³⁵ Na problem ten trafnie zwraca uwagę J. Zagrodnik, *op. cit.*, s. 963-964 i 968; por. jednak art. 14 ust. 1 zd. 3 *in fine* Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych otwartego do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz. U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167), dalej: MPPOiP, który zezwala na wprowadzenie przez państwa-strony wyjątku od publicznego ogłaszania orzeczeń sądów karnych m.in. właśnie z uwagi na interes młodocianych; zob. również uchwałę SN z dnia 9 października 2000 r., I KZP 37/00, OSNKW 2000, Nr 9–10, poz. 78, w której odniesiono się do kwestii regulacji problematyki publicznego ogłaszania orzeczeń na gruncie konwencyjnym, w tym zwłaszcza do problemu związanego z błędnym tłumaczeniem tekstu konwencji na język polski.

³⁶ Tak trafnie W. Jasiński, *Publiczne ogłoszenie wyroku jako warunek rzetelnego procesu karnego*, [w:] J. Skorupka (red.), *Rzetelny proces karny. Księga jubileuszowa Profesor Zofii Świdry*, Warszawa 2009, s. 270-271; K. Nowicki, *Jawność zewnętrzna postępowania sądowego*, [w:] J. Skorupka (red.), *Jawność procesu karnego*, Warszawa 2012, s. 362.

³⁷ Zob. wyrok SN z dnia 24 lutego 1998 r., V KKN 362/97, „Prokuratura i Prawo” 1999, nr 7, poz. 6, zgodnie z którym „udowodnienie winy oskarżonemu musi być całkowite, pewne, wolne od wątpliwości”.

³⁸ Tak słusznie T. Grzegorzczak, *Kodeks...*, s. 594; zob. również *idem*, *Instytucja dobrowolnego poddania się karze w prawie karnym skarbowym de lege lata i de lege ferenda*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego” 1997, nr 65, s. 63.

i sprawstwa wnioskującego³⁹. Niestety jednak częstokroć sam fakt złożenia takiego wniosku – choćby i przez przedstawiciela ustawowego – może być na późniejszym etapie procesu, rzecz jasna wbrew przepisom postępowania, poczytany za okoliczność uprawdopodobniającą sprawstwo i winę oskarżonego⁴⁰. Wskazane wyżej zastrzeżenia nie odnoszą się do sytuacji prawnej dorosłych osób ubezwłasnowolnionych, których przedstawiciele ustawowi – zgodnie z przywoływanym już wielokrotnie art. 76 k.p.k. w zw. z art. 142 § 5 k.p.k. – są uprawnieni do podejmowania czynności wyłącznie na korzyść swoich pupili. Komentowane unormowanie można w związku z tym uznać za dyskryminujące ze względu na wiek, a w konsekwencji za niezgodne również z art. 32 ust. 2 Konstytucji RP.

Osoby w wieku od 17 do 18 lat – choćby nawet zgodnie z porządkiem prawnym konkretnego państwa były zdolne do ponoszenia odpowiedzialności karnej – w świetle prawa międzynarodowego są w dalszym ciągu dziećmi⁴¹, którym władze publiczne są w myśl art. 72 ust. 1 zd. 1 Konstytucji RP zobowiązane zapewnić należytą ochronę⁴². Ochrona ta co do zasady nie powinna się różnić od ochrony przewidzianej dla osób dorosłych, albo też różnić się, ale wyłącznie na korzyść dzieci, których stopień dojrzałości uzasadnia przyznanie im np. dodatkowych gwarancji procesowych. W związku ze wskazanymi wcześniej zastrzeżeniami zasady tej z pewnością nie realizuje art. 142 § 3 k.k.s., który w sposób kompletnie nieuzasadniony prowadzi do pokrzywdzenia ubezwłasnowolnionych młodocianych względem znajdujących się w takiej samej sytuacji dorosłych ubezwłasnowolnionych.

4. Podsumowanie

Z przeprowadzonych analiz wynika, że w aktualnym stanie prawnym art. 142 § 3 k.k.s. upoważnia przedstawiciela ustawowego młodocianego sprawcy do składania

³⁹ Postanowienie SN z dnia 25 maja 2005 r., III KK 84/05, OSNwSK 2005, Nr 1, poz. 1059; W. Kotowski, B. Kurzepa, *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, wyd. 2, Warszawa 2007, s. 554.

⁴⁰ Zob. uwagi na temat siły argumentu, zgodnie z którym „niewinny nie przyznaje się do tego, czego nie popełnił” autorstwa R. Jaworskiego, które w pewnym zakresie można wykorzystać również do sytuacji, w której sprawca wprowadzie nie przyznaje się do winy, ale przyznaje, że okoliczności jego sprawstwa i winy nie budzą wątpliwości (R. Jaworski, *Przyznanie się niewinnego do zabójstwa*, „Prokuratura i Prawo” 2006, nr 10, s. 18-26).

⁴¹ Por. art. 1 Konwencji o prawach dziecka, przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r. (Dz. U. z 1991 r. Nr 120, poz. 526, z 2000 r. Nr 2, poz. 11, z 2012 r. poz. 1333 oraz z 2013 r. poz. 677).

⁴² Jak trafnie wskazał W. Borysiak, „Przepisy ustawodawstwa zwykłego mogą przewidywać sytuację, w których «dziecko» jest traktowane w sposób zbliżony lub identyczny jak osoba dorosła, np. w zakresie odpowiedzialności karnej nieletniego [...]. Mimo takiej regulacji *in casu* w świetle Konstytucji RP status dziecka jest identyczny jak w innych wypadkach i podmiot taki jest chroniony przez art. 72” (W. Borysiak, [w:] M. Safjan, L. Bosek (red.), *Konstytucja RP. Tom I. Komentarz. Art. 1–86*, Warszawa 2016, s. 1660). Por. art. 24 MPPOiP oraz art. 24 Karty praw podstawowych Unii Europejskiej z dnia 30 marca 2010 r. (wersja skonsolidowana) (Dz. Urz. UE C 326/391 z 26.10.2012 r.).

w jego imieniu wniosku o zezwolenie na dobrowolne poddanie się odpowiedzialności zarówno na korzyść, jak i niekorzyść. Świadczy o tym nie tylko rezultat wykładni badanego przepisu, ale również jego zestawienie z treścią art. 76 k.p.k. w zw. z art. 142 § 5 k.k.s. i posłużenie się w tym zakresie regułą kolizyjną *lex specialis derogat legi generali*. Rozwiązanie to należy uznać za nietrafne, przy czym zasadnicze wątpliwości budzi zwłaszcza różnicowanie sytuacji prawnej sprawców ubezwłasnowolnionych ze względu na ich wiek, prowadzące do oczywistego pokrzywdzenia osób zasługujących na szczególną ochronę ze strony prawodawcy. Unormowanie to godzi z jednej strony w zasadę prawa do obrony (art. 42 ust. 2 zd. 1 Konstytucji RP), a z drugiej w zakaz dyskryminacji ze względu na wiek (art. 32 ust. 2 Konstytucji RP) oraz zasadę ochrony praw dziecka (art. 72 ust. 1 zd. 1 Konstytucji RP). Za równie wadliwą należy uznać regulację pozwalającą na wyrokowanie w przedmiocie wniosków o zezwolenie na dobrowolne poddanie się odpowiedzialności na posiedzeniu niejawnym, która pozostaje w sprzeczności z konstytucyjną zasadą publicznego ogłaszania wyroków (art. 45 ust. 2 zd. 2 Konstytucji RP).

Zarysowanego w tej pracy problemu z pewnością nie można uznać za palący. Wynika to z samej specyfiki przestępstw oraz wykroczeń skarbowych, których – z uwagi na ich nierozzerwalny związek ze skomplikowanymi regulacjami z zakresu prawa podatkowego, celnego, dewizowego czy hazardowego – w przeważającej mierze dopuszczają się osoby dorosłe, w dodatku mające zwykle pełną zdolność do czynności prawnych. Mimo to nie powinno się go bagatelizować, w związku z czym należy postulować wprowadzenie w tym zakresie zmian niwelujących opisane wyżej różnice w poziomie ochrony przysługującej w procesie karnym osobom dorosłym i młodocianym, jak również nakazujących rozpoznawać komentowany rodzaj wniosków wyłącznie na posiedzeniu jawnym⁴³.

Bibliografia

Akty prawne

- Ustawa z dnia 2 kwietnia 1997 r. – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. Nr 78, poz. 483, z 2001 r. Nr 28, poz. 319, z 2006 r. Nr 200, poz. 1471 oraz z 2009 r. Nr 114, poz. 946).
- Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz. U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167).
- Konwencja o prawach dziecka, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r. (Dz. U. z 1991 r. Nr 120, poz. 526, z 2000 r. Nr 2, poz. 11, z 2012 r. poz. 1333 oraz z 2013 r. poz. 677).

⁴³ Postulat taki wyraził również J. Zagrodnik, *op. cit.*, s. 965.

Karta praw podstawowych Unii Europejskiej z dnia 30 marca 2010 r. (wersja skonsolidowana) (Dz. Urz. UE C 326/391 z 26.10.2012 r.).

Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz. U. z 2017 r., poz. 682, z 2018 r., poz. 950 oraz z 2019 r., poz. 303 i 1146).

Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (Dz. U. z 2019 r., poz. 1145).

Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz. U. z 2018 r., poz. 969).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. 2018 r., poz. 1600 ze zm.).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. z 2018 r., poz. 1987 ze zm.).

Ustawa z dnia 10 września 1999 r. – Kodeks karny skarbowy (Dz. U. z 2018 r., poz. 1958 ze zm.).

Ustawa z dnia 28 lipca 2005 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny skarbowy oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 178, poz. 1479).

Literatura

Boratyńska K.T., [w:] A. Sakowicz (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, wyd. 6, Warszawa 2015.

Borysiak W., [w:] M. Safjan, L. Bosek (red.), *Konstytucja RP. Tom I. Komentarz. Art. 1–86*, Warszawa 2016.

Gniewek E., *Prawo rzeczowe*, Warszawa 1997.

Gostyński Z., *Komentarz do Kodeksu karnego skarbowego. Tytuł II. Postępowania w sprawach o przestępstwa skarbowe i wykroczenia skarbowe. Tytuł III. Postępowanie wykonawcze*, Warszawa 2000.

Grzegorzczak T., [w:] T. Grzegorzczak, J. Tylman, *Polskie postępowanie karne*, wyd. 7, Warszawa 2009.

Grzegorzczak T., *Instytucja dobrowolnego poddania się karze w prawie karnym skarbowym de lege lata i de lege ferenda*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego” 1997, nr 65.

Grzegorzczak T., *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, wyd. 4, Warszawa 2009.

Hofmański P., Sadzik E., Zgryzek K., [w:] P. Hofmański (red.), *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz do artykułów 1–296*, wyd. 4, Warszawa 2011.

Jasiński W., *Publiczne ogłoszenie wyroku jako warunek rzetelnego procesu karnego*, [w:] J. Skorupka (red.), *Rzetelny proces karny. Księga jubileuszowa Profesor Zofii Świdy*, Warszawa 2009.

Jaworski R., *Przyznanie się niewinnego do zabójstwa*, „Prokuratura i Prawo” 2006, nr 10.

Kotowski W., Kurzępa B., *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, wyd. 2, Warszawa 2007.

Kremens K., [w:] J. Skorupka (red.), *Proces karny*, wyd. 2, Warszawa 2018.

Marszał K., *Proces karny. Zagadnienia ogólne*, Katowice 2008.

Nowicki K., *Jawność zewnętrzna postępowania sądowego*, [w:] J. Skorupka (red.), *Jawność procesu karnego*, Warszawa 2012.

Posnow W., [w:] J. Skorupka (red.), *Kodeks postępowania karnego*, wyd. 3, Warszawa 2018.

Posnow W., [w:] Z. Świda (red.), *Postępowanie karne. Część ogólna*, Warszawa 2008.

Prusak F., *Kodeks karny skarbowy. Komentarz. Tom II. Komentarz do art. 54–191 k.k.s.*, Kraków 2006.

Razowski T., [w:] P. Kardas, G. Łabuda, T. Razowski, *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, wyd. 3, Warszawa 2017.

Razowski T., *Formalna i merytoryczna kontrola oskarżenia w polskim procesie karnym*, Kraków 2005.

- Sienkiewicz Z., *Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 28 listopada 1989 r. (V KZP 22/89)*, „Przegląd Sądowy” 1992, nr 2.
- Skorupka J., [w:] J. Skorupka (red.), *Proces karny*, wyd. 2, Warszawa 2018.
- Skowron A., *Kontrowersje wokół regulacji postępowania w sprawach o wykroczenia skarbowe*, „Prokuratura i Prawo” 2000, nr 12.
- Steinborn S., *Formalne porozumienia karnoprosesowe w świetle konstytucyjnej zasady równości*, „Prokuratura i Prawo” 2004, nr 2.
- Światłowski A.R., [w:] G. Bogdan, A. Nita, J. Raglewski, A.R. Światłowski, *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, Gdańsk 2007.
- Świecki D., *Dobrowolne poddanie się odpowiedzialności w kodeksie karnym skarbowym*, „Przegląd Sądowy” 2001, nr 3.
- Zagrodnik J., [w:] L. Wilk, J. Zagrodnik, *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, wyd. 4, Warszawa 2018.
- Zgoliński I., [w:] I. Zgoliński (red.), *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, Warszawa 2017.
- Zgoliński I., *Dobrowolne poddanie się odpowiedzialności w prawie karnym skarbowym*, Warszawa 2011.

Orzeczenia

- Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 9 lipca 2002 r., P 4/01, OTK-A 2002, Nr 4, poz. 52.
- Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 9 października 2000 r., I KZP 37/00, OSNKW 2000, Nr 9-10, poz. 78.
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 24 lutego 1998 r., V KKN 362/97, „Prokuratura i Prawo” 1999, nr 7, poz. 6.
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20 kwietnia 2011 r., IV KK 13/11, LEX nr 794509.
- Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 28 listopada 1989 r., V KZP 22/89, OSNKW 1990, Nr 1, poz. 6.
- Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 25 maja 2005 r., III KK 84/05, OSNwSK 2005, Nr 1, poz. 1059.